

szenvedélyeinek való kiszolgáltatottság, martalócság és hazafiság ellentéte között hányódó lelket, akinek költői zsenijét még évszázadok távolából is óvni kell a puritán Bornemisza Péter és az „undok és lator virágénekek ellen mennydörgő Pázmány s velük együtt mind a prédikátorok s lelkipásztorok” — és utódaik — kárhoztatásától. Katona József-tanulmányában viszont azt az ellenkező előjelű legendát hatálytalanítja, mely szerint a Bánk bán írója, ez a valójában életvidám, társaságszerető ember, „társtalanul roskadozott” volna „szellemének roppant arányai alatt” — ahogy a hamisan értelmezett kegyelet és jóvátétel íratta valamelyik túlbuzgó irodalmárral.

*

Mint Lengyel Balázs állapította meg, Rónay György „katolicizmusa” a szó szoros és legjobb értelmében azt jelenti, hogy *egyetemes gondolkodású*. Vannak, akik ezt „eklekticismusnak” vélik. Holott minden elmarasztalólag említett eklekticismusra (és többnyire elmarasztalólag hangzik el) az jellemző, hogy a különféle helyekről összehordott értékek elsilányodnak egymás társaságában, jellegüket és értéküket veszítik. Rónaynál minden érték felragyog és jelentőssé válik. Az pedig, hogy *módszertana* sok mindent egyesít az adatfeltáró filológia, az írói érzékenységszemélyiségmegjelenítés, a szociológiai és eszmetörténeti tudományosság és különösen a stílusanalízis eljárásaiból, s még sok, jól hasznosítható metódusból — az éppen a rugalmasságát és a sokoldalúságát bizonyítja.

Senki sem akarja őt marxistává színezni, de mindenki egyaránt tisztelheti azért, hogy katolicizmusát sosem értelmezte dogmatikusan, s nem röstellt minél többet elsajátítani például a marxista irodalomtudományból. Eötvös Józsefről írva (benne különösen megláthatjuk egyik etikai elődjét!) jól láthatóan a „balzaci paradoxon” mintájára mutatja ki az írói világnézet és az írói világlátás közötti különbséget és küzdelmet — az utóbbi javára: Eötvös a nemességet félti, de a nép igazát (mondja ki legfontosabb regényeiben, mert erős a szociális érzékenysége).

Tanuljuk el Rónay Györgytől, miként gazdagodhatunk a mások, a másféle gondolkodók szempontjai, módszerei és ítéletei által. (*Szépirodalmi*, 1978.)

ALFÖLDY JENŐ

Kemény Zsigmond élete és műve

VERESS DÁNIEL: SZERETTEM A SÖTÉTET ÉS SZÉLZÚGÁST

Veress Dániel egyik esszéjében („*Ő volt az ember, vedd akármi részben*”, Vándorúton című kötetben. Bukarest, 1971) azért méltatlankodik, hogy mennyire igazságtalan a tudomány és művészet Hamlet barátjával, Horatióval szemben, hisz senkit sem érdekel, ki volt Horatio. Ki volt apja, anyja, mi a helye, tiszte, feladata a helsingőri udvarban, baldachinos bölcsőben ringatták, vagy a pállott szalmát szedték ki popsija alól? Válaszok nincsenek, eredetéről mit sem tudunk, s miközben Shakespeare kedvtelve helyezi el hőseit a rokonság-komaság burkában, Horatióval ezt nem teszi meg.

A Horatiót ért méltánytalanság jóvátételére Veress Dániel a drámai dikcióból, a hangsúlyokból, a jelzőkből és a cselekményből, Horatio drámai jelen- és távolléteiből, elhangzott vagy szóltan gondolataiból fejti meg a hőst, hogy így kiálthasson fel: „Azt írtam, hogy szinte semmit nem tudunk Horatióról? Életrajzából semmit, jelle-

méről — mindent.” Így is van ez rendjén. Egy műalkotásból nem a hősök életrajzát, hanem jellemét (jellemtelenségét) kell a nézőnek, olvasónak megismernie, s ezt a megismerést biztosíthatja a műelemzés sokfajta eszköze.

Ami azonban elegendő Horatio megmagyarázásához, kevés a mű és alkotója bonyolult viszonyrendszerének feltárásához, s ezért az irodalomtörténet változatlanul fontos műfaja az írói (művészi) életrajz, az író életútjának, törekvéseinek belefoglalása kora történelmébe, eszmei aramlataiba. Életrajz hiányában olykor meghökken-ten álltak a művek előtt olyan nagyformátumú kritikusk is, mint Péterfy Jenő, aki híres Kemény Zsigmond-tanulmányában közel száz évvel ezelőtt (1881-ben) először panaszolta fel mű és alkotó vélt különbözőségét, s talán nem tévedünk annak fel-tételezésével, hogy írásával elindítója lett a Kemény-életmű titokzatosságáról, érthe-telenségéről, megfejthetlenségéről szóló felfogásoknak. „... ha a produktív Ke-mény és az élet embere között létezik is szoros egybefüggés, a kettő között nem egyszerű az átmenet” — vélte Péterfy, majd így folytatta: „*Keményben még marad sok földolgozatlan, marad még sok ki nem mondott, rejtett, mély és gyötrő dolog, melynek titkához művei kulcsot nem adnak.*” Ezért gondolta, hogy a kritikust Ke-ménynél okvetlenül az életírónak kellene megelőznie, mert „mint mondani szokás: a »porhüvely« története sokra megtaníthatná az embert.” Azt azonban Péterfy is tud-hatta, hogy az irodalomtörténetben először a mű szokott ismertté válni, s csak azután írják meg az életrajzot, s nem volt ez másképpen Keménynél és kortársainál sem. Arról sem feledkezhetett volna meg, hogy a kritikus és az életrajzíró tevő-kenysége se választható ketté erőltettség nélkül, a sikerült életrajzok művet és alkotóját együtt mutatják be, elemzik. Úgy, ahogyan azt Veress Dániel is tette új Kemény Zsigmond-életrajzában, a *Szerettem a sötétet és szélzúgást* című kismonog-ráfiában. A címadás és a műfajmegjelölés azonnal kíván néhány értelmező szót. Veress Dániel egészében tragikum felé hajló személyiségnek, embernek és alkotónak látta a Keményt, a gyerekkori élménytől egy életre szólon barázdált arcú, keserű, szomorú figurának, akit mások is némileg különcként tartottak már Pálffy János óta a magyarországi és erdélyi urak arcképcsarnokában. Pedig ez a sötétre és szél-zúgásra utaló mondat nem egész életét, szemléletét, útját foghatja keretbe, inkább csak a gyermekkori élmények lényegére utalhat úgy, ahogyan a *Jegyzetek múltam-ból* sorai közt elhangzik: „Méla gyerek valék és rösteltem az oskolát. El-eltűntem szem elől, s hitték, hogy kútba hullottam. Egyszer, fél napi keresés után a pincében, hová besuhantam s bezártak, találának meg; máskor egy Bartalics nevű asztalosnak, ki szomszédunk volt, de velünk semmi ösmeretségben nem élt, almafáján. — Sze-rettem a sötétet és szélzúgást.” A kismonográfia műfajmegjelölés szerénységéből ered, azt az egyértelmű tényt azonban nem homályosíthatja el, hogy ez a mű Kemény Zsigmond harmadik életrajza (Papp Ferenc és Nagy Miklós monográfiája után). A kismonográfia jelleget az is alakította, hogy abban a sorozatban, amelyben meg-jelent, valamennyi mű ezt a műfajmegjelölést viseli, s végül meghatározta a be-sorolást a szerző vallott célja is: „Könyvem erkölcsi nyomatékú adósságtörlesztés, hóleseprés egy jelentékeny életműről. Az eddigi értékelések összegezését kísérlem meg, saját megvilágosításomban és értelmezésemben, mindig a tisztázás szándékával, s megbecsüléssel K. Zs. művészete iránt.” Veress Dániel szándékait többre tartjuk hóleseprésnél, hisz az csak zord időben kívánatos, sokkal inkább útépítő munkát végzett, Kemény életének és műveinek jobb megértéséhez összekötő utakat, hidakat teremtve.

A monográfiában mindenekelőtt ember és mű egységének megvalósulását látjuk. Az emberi oldal talán Németh László figyelmeztetését szem előtt tartva bontakozik ki a műből: „Az ember mintha csak töményebb kivonata lenne hazájának. Kemény Zsigmond jelleme, amilyen örvényes, olyan jól érthető.” A szerző igen jól érti hőse jellemét, ha a jellem az emberi adottságok, tulajdonságok összességét értjük, s pszichologizáló képességén túl elemzéseinek sikere abból fakad, hogy Kemény Zsig-mondot a 19. század első felének történelmi-társadalmi viszonyai közé helyezve az eddigieknél mélyebben értelmezi az író szűkebb hazájához való kötődését, sajátosan determinált látásmódját, e szűkebb hazából az egész országot, sőt az emberiség nagy

feladataihoz, célkitűzéseikhez mérve íróját. A gyermekkor alvinci és pusztakamarási élményein túl, amelyekhez főként a család széthullása és a gyűlölt birtokügyek lerázott gondjai kötődtek, a többi erdélyi helységen végigutazik írójával, szinte azt a látszatot keltve az olvasóban, hogy megnézett minden helyet, falut, várost, fát, épületet, temetőt, amit Kemény is megszemlélhetett. És ezeken a helyeken, majd Pesten és Bécsben, Európa sok-sok városában megszólalnak azok a mesterek, írók, filozófusok, akiknek műveiből tanulva alakította ki Kemény saját elvrendszereit, látásmódját. A hatások azonban nemcsak művekből, hanem kortársakkal való kapcsolatokból is érték az írókat, Wesselényi, Petőfi, Széchenyi, vagy későbbről Csengery, Deák, Gyulai Pál méltó helyet kapott Kemény életében. Az egyénnek a közösségben való mozgását, az egymásra hatását mérlegelve azonban Veress Dániel egyes eseteknek a kelleténél nagyobb jelentőséget tulajdonít, például mikor megemlíti, hogy a dési születésű Czakó Zsigmond drámaíró alig huszonhat éves korában a Pesti Hírlap szerkesztőségében Kemény kölcsönként pisztolyával oltotta ki életét. Kíméletlenül éles bonckéssel bontja fel Kemény szerelmeinek történetét, a boldogtalanság egyik okát látva a reménytelen, csalárd szerelmek és szeretők sokaságában.

Az emberi életből, a korból, tehát a valóságból születnek a művek, amelyeket Veress Dániel sajátjaként ért, és teszi elemzéseivel mindannyiunk közkincsévé. Sikertelnek és új szempontokat érvényesítőnek tarthatjuk az Élet és ábránd, A hírlapszerkesztő naplója, az Özvegy és leánya, a Zord idő elemzését, mélyebb érveléssel szólhatott volna a két Wesselényi Miklósról és a többi politikai jellemrajzról. A műelemzésekben bomlik ki a maga szépségében Veress Dániel költői eszközközből gazdag prózája: a pletykálgatás nála *idegeket roncsoló szóbeszéd*, a heveskedés *nem gyepelőzött indulat*, egy mű bonyolult szerkezete *indázóan kusza*, egy cikk *államböl-cseleti erezetű*, Keménynek *távolbaérző képessége* van, 1846-ban *bemerészkedik* az ellenség háta mögé is egy *kurta fürkészésre*, 1848-ban *tevékenysége főként írásos közügyiség*.

Veress Dániel monográfiáját Sütő Andrásnak ajánlotta. Méltóbban nem cselekedhetett volna. (*Dacia Könyvkiadó, 1977.*)

TÓTH GYULA

Kiadványok az Ady-évfordulóra

AZ ELHAGYOTT KALÓZ-HAJÓK

Az évforduló könyvterméséből kiemelkedik *Az elhagyott kalóz-hajók* című verset és jó néhány más kéziratot facsimilében, és okos, forrásértékű elemzéssel bemutatató album; a remek nyomdai kiállítás a kitűnő tipográfus, *Szántó Tibor* érdeme. A költő szerelmi élményeit összefoglaló „miniatűr emlékirat” elemzése jó lehetőség *Baróti Dezső* előtt, aki a tanulmány első fejezeteiben megismerteti az olvasót Ady Léda és Csinszka közötti szerelmeivel, érdekes és gazdag, ha nem is teljes a kép. A kézirat- és levélreprodukciókkal, fényképekkel dokumentált tanulmány bizonyosan sok újdonsággal szolgál sokak előtt, a bőséges képanyag válogatásában *E. Csorba Csilla* is közreműködött.

A *Petőfi Irodalmi Múzeumba Fenyő Miksa* gyűjteményéből és áldozatából került kézirat ilyformán való közzlése egy ígéretes könyvsorozat nyitánya lett, a további kötetek hasonló érdekességűek lehetnek majd, a szép nyomdai kivitelért a *Magyar Helikon Kiadó* kezébe kerül.

A *Nyugat* 1914. július 16-i számában megjelent Ady-vers, „az életpálya elbocsátó szép üzenete” valóban egy-egy szerelmi szakasz vízvázalasztója lehet: lezár és kinyit, a